

Kulturarv

Kan nogen sige sig fri?

Anmeldelse af Niels D. Lund

Bernard Eric Jensen: Kulturarv - et identitetspolitisk konfliktfelt. Gyldning: Gads Forlag, 2008. 180 s. Ill. ISBN 978-87-12-04382-9.

Man kan i princippet ikke sige sig fri for fortiden. Alle bærer rundt på noget overtaget og må forholde sig dertil, og i traditionsbårne samfund foregår det netop helt uanfægtet og indlysende, måske helt uden at behøve nævnes. Moderne og senmoderne samfund er derimod bl.a. karakteriseret ved et mere ekspliciteret og reflektivt forhold til fortiden - fordi forsvindingstruslen stiger med hastigheden i ændringerne, eller fordi det i et øget omfang er blevet muligt at lægge egentlig distance til den. Når traditioner forsvinder, må de genopfindes, og fortidsforholdet må benævnes på nye måder. *Kulturarv* er blevet det markante nye ord herfor.

Det påfaldende er imidlertid, at lige så omsiggribende det er blevet i praksis, lige så lidt er der skrevet teoretisk om det på dansk og som fænomen i Danmark. Der findes en del forvaltningsrapporter, politiske udmeldinger, projektbeskrivelser, festtaler etc., men intet sammenhængende kritisk ræsonnement. En afhandling averteret af forlaget Museum Tusulanum for et par år siden er aldrig udkommet. Litteratur om det seneste begreb: *immatériel* kulturarv, findes der endnu mindre af.

Niels D. Lund er lektor ved Danmarks Biblioteksskole, ndl@db.dk

Da Bernard Eric Jensen (BEJ), lektor ved Danmarks Pædagogiske Universitetsskole ved Aarhus Universitet, i 2003 udgav den omfangsrige historieteoretiske og -didaktiske bog *Historie - livsverden og fag*, var det påfaldende, at der ikke stod mange ord om kulturarv, og dermed lagde han sig efter den sondring, mange faghistorikere længe har haft mellem historie og kulturarv (jfr. C. Bryld et al.: *At formidle historie*, 1999). Denne sondring har BEJ så faktisk fastholdt, idet han nu har fulgt op med en bog selvstændigt om kulturarvsbegrebet: *Kulturarv - et identitetspolitisk konfliktfelt*. Med den foreligger samtidig både den første større teoretiske bog og en af de mest kritiske tilgange på dansk.

Bogen samler sig i syv kapitler om tre dimensioner: selve *ordet og begrebet* kulturarv, den praktiske pleje af kulturarv og den *politiske agenda* omkring kulturarv. Synspunktet er, at de tre dimensioner, eller diskurser, hører sammen, og når det - som bogens titel siger - helt overordnet er et konfliktfelt af politisk art, præger dette naturligvis også både sprogbrug og øvrig omgang med kulturarv. Al tale om kulturarv angår spørgsmål om identitet, og den kan ikke omtales eller håndteres som neutralt saglige forhold; de er politiske og dermed til bestandig diskussion. Den dybeste sammenhæng gælder således *demokratiet*. Mange har haft en fornemmelse af, at det forholdt sig sådan, men analysen har ikke før været udfoldet i en dansk kontekst.

BEJ afsøger i den første dimension bredt, dybt og langt, hvordan begrebet findes og anvendes i sprog-

brug, ikke primært som begreb i videnskabelig forstand eller idéhistorisk, men snarere begrebshistorisk (efter den tyske historiker Reinhart Koselleck) omkring den brede, almindelige brug - sociologisk specificeret alt efter situationer, sammenhænge og involverede aktører.

Kulturarv har og har haft association til eller synonymik med bl.a. fortidsminde, nationalskat, danefæ, folkeskik og folkekarakter, almendannelse, bevidsthedsfællesskab, erindringssted etc. ”Hver Spaan du finder i Danmarks Jord/er Sjæl af dem der har bygget Riget” som det fx hed med fortrolig etnos-optik og nationalforestilling i Johs. V. Jensens *Danmarkssang* fra 1925, som i sig selv indgår i den kanontænkning, der også forbindes med kulturarv.

BEJ sporer anvendelsen sporadisk fra 1940erne, i skoledidaktisk sammenhæng i 1970erne, første gang i lovgivning i 1984 (museumsloven) og så for alvor bredt fra 1990erne, men dog i officiel sprogbrug med en del vaghed og slør. Man arbejder typisk med skellen mellem materiel og immateriel, fast og flytbar kulturarv, og BEJ taler for en stærkere skellen mellem henholdsvis normativ og deskriptiv tilgang, brug i ental og flertal samt bestemt og ubestemt form. På andre sprog findes parallelt hermed fx Kulturerbe, heritage, memory, og som over-national dagsorden i UNESCO-regi: World Cultural Heritage. Det er et komplekst begreb, stedvis forførende med det organisk orienterede arve-element og egnet til en videnskabsteoretisk diskussion om essentialisme over for socialkonstruktivisme. ’Heritage speak’ betegner som pejorativ den diskurs, der reducerer kompleksiteten til entydighed, sætter kulturarven i bestemt form ental og med en automatisk vi-form forudsætter fælles forventningshorisont og enighed om kulturarv som absolut gode(!).

I den anden dimension sætter BEJ fokus på den faktuelle praktiske omgang med kulturarv - BEJ taler om *kulturarvspleje*. Den findes i mange former og i pagt og slægt med lange traditioner for at værne, bevare, sikre, konservere, sikre og frede, men også mindes og celebrere. Den findes i mange sociale kontekster, også civile og private, og pleje er derfor bredere, end den forvaltning via offentlige museums- og arkivinstitutter og de humanistiske fagprofessioner, som kulturarv oftest forbindes med i dag. BEJ trækker både historisk og aktuelt linjer gennem foreteelser som ritualer og ceremonier, kanonisering

med normativ og hierarkisk tænkning og relikvietraditioner med trosbåret fetichering, og han har fat i så forskellige forhold som 1500-tallets fyrste-raritetskabinetter, dansk statspatriotisme med indfødsretslov og nationalpropaganda i 1770erne og nutidens business-kontekst med historisk iscenesættelse og oplevelsøkonomi samt EUs udviklingsprogrammer. Kulturel arv og overførsel dyrkes og har været dyrket i mange regier, og håndteringen er antagelig proportionalt kompleks med samfundenes både kulturelle og demokratiske udvikling. Indfaldsvinklerne er originale og præcise, men eksemplificeringerne lovlig få og ofte for solitære til at denne dimension (kapitel 4) styrker bogens tyngde. Specielt underbelyses de store institutionelle forvaltningsfelter.

I den tredje dimension ligger BEJs væsentligste perspektiv og egentlige ærinde – det identitetspolitiske. Kulturarvspleje giver for ham kun mening relateret til identitet, specielt kollektiv identitet. Alle mennesker og grupper har ikke samme kulturelle arv, særligt ikke efter skel i etnicitet, og heraf springer problematikken om ’os og de andre’, vores og deres arv’ og dermed om demokratisk sameksistens inden for stater. Identitetsforhold og -politik rummer ord som integration, statsborgerskab, multikulturalisme, synkretisme, assimilation og forskelstolerance, med jo tillige apartheid og folkemord. Via idéhistoriske perspektiver bagud til folkeånd- og nationaltænkning, sociologisk og antropologisk kulturforskning samt demokratiteorier søger BEJ efter samspillet mellem styreform og fortidsforståelse og dermed forklaring på de værdikampe, der udspilles i moderne politik omkring multikulturalitet og -eticitet og monokultur, assimilatorisk demokrati over for medborgerdemokrati. Tydelige aftryk findes typisk i sprog- og skolepolitik og ikke mindst i erindrings- og kulturarvs politik.

Sat på spidsen taler den politiske kulturarvsdiskurs normativt, i bestemt ental, i en national etnos-optik og ud fra en essentialistisk kulturopfattelse med holdning forud for indsigt, og heroverfor taler den faglige kulturarvsdiskurs deskriptivt, i ubestemt flertal, i en demos-optik og ud fra en socialkonstruktivistisk kulturteori med indsigt forud for holdning. BEJ taler selv for sidstnævnte, og han finder dansk statslig kulturarvspleje i dag med dens sigte på at fremme kulturel assimilation af alle de fremmede og anderledes præget af førstnævnte (s.148).

Særligt for det danske samfunds historie i nyere tid gælder, at det har opbygget en homogenitet dels gennem et sammenfald af fysiske statsgrænser med sproglige, religiøse, kulturelle og nationale grænser, dels ved at nationalstaten blev et relativt folkeligt projekt, der bar via konsensus, forhandling, selvorganisering og inddragelse (andelsbevægelse etc.). Var denne homogenitet længe en styrke, har den i en globaliserings- og migrationstid vist sig som en svaghed: det danske samfunds befolkning er ikke globaliseringsparat og tilstrækkelig forskelstolerant, hvorfor spørgsmål om 'fremmede' fylder så relativt meget på dagens politiske dagsorden. Hertil kommer en udvikling, hvor den horisontalt prægede homogenitet og det deltagende demokrati de allerseneste år er ved at blive afløst af en stærk stat, der topstyres, intervenserer og lægger autoritære spor ud. BEJ fremhæver: "Fremkomsten af en kulturarvsdiskurs faldt tidsmæssigt sammen med, at debatten om indvandrere og flygtninge kom til at danne en afgørende politisk-kulturel skillelinje i det danske samfund." (s.12). Han peger tillige på, hvorledes en ministerielt styret identitetspolitik i en demokratisk stat bærer noget af et paradoks med sig (s. 101f), og at det uvægerlig vil føre til en splittet dansk befolkning med en sej kamp om demokratiet forude. Den skærpede kulturarvstænkning og identitetspolitik ligger præcis her, det er konteksten for kulturarvsforvaltningen og -informationen. Nok er det en politisk pointeret analyse fra BEJs side, men den synes langt hen at deles af andre forskere, fx ligeledes på et historisk grundlag af sociologen Lars Bo Kaspersen i *Danmark i verden* (2008). Også den skærpede diskussion inden for politisk filosofi, der findes i Frederik Stjernfelt & Jens-Martin Eriksen: *Adskillelsens politik. Multikulturalisme – ideologi og virkelighed* (2008), kan knyttes til en kulturarvssammenhæng. Her modstilles kulturalisme-tænkning med oplysnings-tænkning, idet førstnævnte anskuer mennesker og samfund i forhold til tradition, oprindelse, nations-territorier, forestillede fællesskaber og myter og betragter individet som bundet til sin kultur, medens sidstnævnte anskuer mennesker og samfund i forhold til åben udveksling, medborgerdemokrati, politisk liberalisme, menneskerettigheder og universel oplysning, og hvor det gælder om at holde individet fri af en binding til og bestemmelse via dets kultur. Kulturarv kan ses som den historiske side af eller det historiske argument i den kulturalisme - og nationalisme - der sætter skel og skaber strid.

I passager i sidste del har bogen debatbogens karakter, langt større og grundigere end en pamflet, men stedvis også så tæt på aktuelle kalamiteter, at det bliver polemik. BEJs politiske sym- og antipatier kan man næppe forbyde, men nok så interessant som disse er det i en fagbogs-kontekst at iagttage, hvorledes BEJ som *historiker* udfordres af og ligefrem fagligt pikeres over, *hvor* forsimplet fortidsforholdet kan fremføres i en kulturarv-diskurs, og *hvor* meget plat der kan slås via politikerdagsordner. Det kan blive vanskeligt at være faghistoriker, når fortiden fastlægges politisk. Det er en art instrumentalisering af fag og videnskab, der foregår, ikke i en ellers pt. foretrukken fra-forskning-til-faktura-retning (- så megen indtjening er der heller ikke i kulturarv), snarere mere raffineret i en fra-formidling-til-vælger-retning: Politikere doserer bevillinger til eksponerings- og formidlingsprojekter af den fortid, der tegner kulturarven i det nationale billede, de ved deres vælgere helst vil se. Dybest set var det, hvad Kulturministeriets Kulturkanon-projekt i 2005-06 handlede om. En didaktikanalytiker og historiebrugsforsker som BEJ er givet fuldt klart over, at fortiden kan anvendes til lidt af hvert, men det generer ham tydeligt på forskningen og undervisningens vegne, at den offentlige kulturarv-diskurs de seneste år er dyrket så voldsomt af de politisk herskende. Antagelig skal man tilbage til den egentlige nationalkulturelle beredskabstænkning i 1940erne for at finde lignende.

Når bogen er biblioteks- og informationsfagligt interessant og væsentlig, kan det helt enkelt begrundes med, at den drejer sig om demokratiet. Men det skyldes naturligvis overhovedet, at kulturarvfokuseringen er en så central del af en generel kulturdagsorden med bud og præg til næsten alle institutioner på området i dag. Hvad enten det er den selvstændige ministerielle styrelse for området oprettet i 2002, de store statslige hukommelsesinstitutioner, Danmarks Radios audiovisuelle arkiver, der nu regnes som kulturarvssamlinger, museerne, som i deres lovgivning har fikseret den kulturarv, hvis forvaltning nu decentraliseres til kommunerne, egentlige kulturarvskommuner med skærpede bevaringsstrategier, et stigende abm-samarbejde også på regionalt/lokalt niveau, en mængde kanon-projekter, eksponering via Historiens Dag, Golden Days of Copenhagen og Bygningsskulptur Danmark, store træk på fondsmidler overalt - der er et enormt potentiale for information og formidling både nationalt, regionalt og lokalt med kulturarv som samlebegreb. *Kulturjagt* er et websted med spil

og læring konciperet i Gentofte kommunes lokalhistoriske arkiv mfl. til at gøre skoleelever fortrolige med det lokale kulturmiljø - under mottoet: Alle børn har en kulturarv. Dokumentations- og informations-specialister er aktører (problemknusere?) i forhold til samfundets identitetsspørgsmål, men ikke mange steder har man taget afklaringen: *hvorfor* kulturarv - og hvorfor *lige nu*? Det er en udfordring for praksisverdenen at arbejde med grundlæggende begrebsdannelse og politisk kontekst i kultursektorerne.

BEJs bog er ikke nogen håndbog, endsige lærebog, bredt i kulturarvshåndtering, der kommer alle involverede fagfelter rundt (- en sådan kunne være nyttig nok). Det er en teoretisk orienteret introduktion omkring begreber og kultur- og samfundsteori, og dens spørgsmål tydeliggør, at kulturarv ikke kan håndteres fagligt neutralt. Kan man ikke sige sig fri af kulturel arv, kan man næppe heller sige sig fri fra at tage stilling til kulturarvsstyringen i kultur- og oplysningsarbejde. Enhver fagperson må involvere sig i overordnede agendaer og bagvedliggende holdninger - ligesom heller ikke økologi for agronomen eller gen-transplantation for medicineren blot er rent praktisk-tekniske spørgsmål. Bogen beflitter sig ikke med, hvad der skal betragtes som kulturarv og hvad ikke. Den spørger til forholdet mellem fag/videnskab og politik, og den spørger, *om* kulturarv kan betragtes som et fagligt anliggende, og *hvordan* det i givet fald giver mening at bruge ordet. Det er en læseværdig strategisk fagbog placeret midt i et mineret felt. Givet vil BEJ få kritik for *sit* forhold mellem fag og politik - han er oppe imod store bogstaver.

Som fagbog relaterer *Kulturarv - et identitetspolitiske konfliktfelt* sig selvsagt til eksisterende undersøgelser, rapporter og anden foreliggende empiri samt peger på nye undersøgelsesmuligheder. Der er afsnit inspirerende til undervisning (fx om Fogh-regeringens projekt med demokratikanon og om Bjørn Nørgaards Christiansborg-gobeliner), pædagogisk klargørende figurer, understøttende illustrationer, dokumentation via henvisninger og et kombineret navne-/sagregister. Man kan på den anden side dog ikke undgå at bemærke, at tidens store dagsorden omkring digitalisering og digital formidling af kulturarv med mængder af igangværende projekter næsten helt er uden for synsvidde. Ikke at det afgørende anfægter BEJs teoritilgang, men det gælder dog oplagt, at selve digitaliseringen både som proces og produkt påvirker kulturarvsbegrebet og -brugen,

og at spredningen via nettet i sig selv i stigende grad vil øve indflydelse på hele opinionsdannelsen. Til bedømmelse af bogens position hører det endvidere, at det klart er en forsker og underviser fra universitetsverden, der taler, ikke en ekspert fra biblioteks-, arkiv- eller museumsverdenen. Der er fordele ved denne afstand til den umiddelbare opbevaring og forvaltning af fortrinsvis materielle kulturarvsgenstande – skoven bliver synlig mellem træerne, men der er naturligvis også hager ved, at BEJ ikke er meget tæt på arkæologen med skeen, konservatoren og restaureringsarkitekten, runeeksperten, inspektøren med montren, Skalk-skribenten, lokalarkivaren etc. Endelig er det ærgerligt, at arbejdet med referencelisten ikke er grundigere og stærkere. Relevansen af det oplyste i *Faglitteratur og anden dokumentation* er i orden, og spændvidden er interessant fra de seneste årtiers væsentlige kulturteoretikere til fx små essays af Martin A. Hansen fra 1950'erne. Men der er på den anden side også så meget stort og småt mellem hinanden - ordbøger, pressemeddelelser, afhandlinger, pjecer, jubilæumsskrifter, netsteder etc. - at overbliksmulighed og systematik besværliggøres, og som helhed er det angivne type- og statusmæssigt svært dechifrerbart med manglende undertitler og svigten- de angivelse af udgiver/ophav.

Således ses det vanskeligt, at der bag anførslen af *Sønderjysk kulturarv* (2005) gemmer sig et gedigent museumsårsskrift med både teoridiskussion og glimrende konkrete eksempler på nyere kulturarvsanalyser. En vigtig artikel af museumsmanden Frank Birkebæk (i *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek* 3/2002) om begrebets relativitet kan tælles blandt de smuttere, som altid vil forekomme. Derimod synes det lidt ubalanceret, at værket *Dansk identitetshistorie 1-4* (1991-92), der om noget forskningsmæssigt markerede det nyere fokus på identitetspolitik, som BEJ funderer kulturarven i, kun synliggøres via et enkelt af dets 22 bidrag. Fornemmelse af den stigende udbredelse af kanonbegreb og -diskussion på mange forskellige fagfelter i de seneste års udgivelser gives heller ikke - end ikke Egon Clausens pamflet *Den skadelige kanon* (2005) er med. Dertil kan man savne et indtryk af kulturarvssituationen i de skandinaviske nabolande, hvor Sverige har haft en teoridiskussion både tidligere og større, og Norge en statslig organisering med mange skrifter om pleje i praksis.

Nok kan det være både ubilligt og uendeligt at diskutere til- og fravalg i referencelister, vejledende bibliografier etc., men netop når denne kulturarvsbog er blandt de første og største sammenhængende danske udspil, kunne dens status, brug og nytte for såvel nye læsere som studerende og abm-ansatte være styrket på den vis. Og i forhold til BEJs normalt sikre blik

for pædagogik havde dette heller ikke være nogen helt forkert forventning.

(Tak til Carl Gustav Johannsen, leder af Kulturarvens Forskerskole, Danmarks Biblioteksskole, for bemærkninger og diskussion.)